

בס"ד פרשת קדושים: המעביר עץ יחד עם אדמה, האם צריך למנות שוב ערלה

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר מגיעים לארץ ישראל, יש למנות שנות ערלה בכל עץ מאכל: "וְכִי-תָבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ וְנָטַעְתֶּם כָּל-עֵץ מֵאֵל וְעָרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת-פְּרִיֹו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל". כאמור, דווקא מעצים יש למנות שנות ערלה, אלא שכפי שראינו בעבר (אחרי מות קדושים שנה ג'), למרות שמוסכם להלכה שבהגדרת "עץ" חובה שענפיו יתקיימו משנה לשנה (ולכן עץ בבנה לא נחשב עץ), נחלקו האחרונים האם ישנם תנאים נוספים בהם צריך לעמוד:

א. **הרדב"ז** (ג, תקלא) חידש, שכל עץ שמוציא פירות בשנה הראשונה לזריעתו, אינו נחשב עץ אלא שיח, שכן עץ לא מוציא פירות בשנה הראשונה לנטיעתו. על בסיס פסיקה זו כתב הרדב"ז שאין למנות שנות ערלה בחצילים, ופסקו **הרב עובדיה** (יחזק דעת ד, נב) **והרב אליהו** (בעקבות החיד"א), שאין למנות שנות ערלה בפסיפלורה.

ב. **החזון איש** (ערלה ס' יב) חלק וסבר שאין לסמוך על הבנה זו, עם זאת נקט שכל עץ שאינו חי יותר משלוש שנים אינו נחשב עץ, אלא שיח, שכן לא ייתכן שיהיה פרי שלא יהיה ניתן לאכילה בגלל שנות ערלה. משום כך, בפסיפלורה (ופפאיה) יש למנות ערלה, שכן היא חיה יותר משלוש שנים, אך לא בחציל. כך פסק גם **הרב וואזנר** (שבט הלוי ו, קסה), שהוסיף שיש למקילים על מי לסמוך: "וכך אני נוהג בעניי בהוראה, אף על פי שידענא דאיכא רבנים דמקילים לגמרי, דוודאי איסור ערלה בפפאיה הוא ספק דאורייתא נוטה לוודאי איסור. איברא (= אמנם), מפני כבוד קדושת תורת הגאון רב פעלים דהקיל בה לכתחילה על פי יסודות הנ"ל, יש לו עמוד לסמוך עליו, ולא מחינן ביה."

בעקבות הזכרת דין ערלה בפרשה, נעסוק גם השנה בהלכה הנוגעת לאיסור זה. בזמנינו, רבים משותלי עצים אינם נוטעים אותם בעודם שתיל (ובטח לא כזרעים), אלא קונים אותם מהמשתלה לאחר שגדלו שם מספר שנים. דנו הפוסקים, האם בגלל הנטיעה המחודשת יש למנות שוב שנות ערלה, או שיש לסמוך על השנים שעברו בעוד העץ היה במשתלה.

אילן שנעקר

המשנה במסכת ערלה (א, ג) כותבת, שבמקרה בו אדם שתל עץ, ובא נהר וסחף את העץ יחד עם גוש אדמה ('סלע'), אם יכול העץ לחיות בזכות הגוש, לא צריך למנות שוב שנות ערלה כאשר הוא נשתל מחדש:

א. **הפתחי תשובה** (יו"ד רצד, יג) דייק מלשון הרמב"ם (מעשר שני י, יא) והשולחן ערוך (יו"ד רצד, טו), שרק במקרה בו העץ נעקר מאליו עם גושו אין למנות שנות ערלה (וכדוגמאות שמביאה המשנה, שעקרו נהר וכו'). לעומת זאת, במקרה בו אדם עקר מעצמו עץ ונטעו במקום חדש, גם אם עקרו עם גושו והעץ ממשיך לינוק, יש למנות שנות ערלה, שכן סוף כל סוף התכוון לעקור את העץ.

ב. **הרב עוזיאל** (משפטי עוזיאל יו"ד א, כ) חלק וסבר, שגם העוקר עץ המחובר לגושו, אין צריך למנות שנות ערלה, וכן נראה שנקטו להלכה שאר הפוסקים. להבנתם, יש לדחות את הראייה מלשון הרמב"ם והשולחן ערוך, מה עוד שמדברי הירושלמי (ערלה ה, ב) עולה במפורש שגם העוקר עץ ונטעו במקום חדש, כל עוד הוא מחובר לגושו אין למנות שנות ערלה.

אילן שיצא משנות ערלה

כאשר המשנה כותבת שאילן שנעקר והאדמה עימו פטור מלמנות ערלה, היא לא מציינת כמה זמן האילן צריך להתקיים מגוש האדמה הישן שנעקר עימו כדי שייחשב שיונק ממנו. רוב הראשונים לא התייחסו לשאלה זו, אלא סתמו כלשון המשנה. **הרשב"א** (שו"ת ג, רכה) לעומת זאת, התייחס לשאלה זו ביחס לאילן שעברו עליו שנות ערלה, ולמעשה נשאר בספק:

מצד אחד, מהגמרא במסכת בבא מציעא (קא ע"א), ניתן להבין שדי בכך שהאילן יוכל לחיות מספר ימים. הגמרא כותבת, שבמקרה בו נסחפו זיתיו של אדם לשדה חברו יחד עם גוש עפר והושרשו, הוא וחברו חולקים בפירות, שכן גם הקרקע של חברו תרמה לגידול הזיתים. ומדוע יחלקו? והרי אם יכול האילן לחיות שלוש שנים בזכות גוש העפר שעימו, נמצא שהקרקע של חברו כלל לא הועילה. אלא מכאן ראייה, שהעץ לא צריך להתקיים שלוש שנים בזכות גושו ודי בימים בודדים, והקרקע של חברו אכן הועילה.

מצד שני, מהתוספתא (ערלה א, ג) הכותבת שכדי לבדוק האם האילן יכול לחיות, יש לחפור בור באדמה ולשתול אותו, משמע שעליו להיות מסוגל לחיות ימים רבים, שכן כדי לבדוק האם העץ חי מספר ימים בודדים לא צריך לשתולו. מה עוד, שגם את הראייה מהגמרא ניתן לדחות (לדוגמה שהעץ יכול היה להתקיים, אך לא להוציא פירות טובים לולא הקרקע). ובלשונו:

"ומסתברא לי דאפילו יכול לחיות ממנו קצת ימים פטור ומנא אמינא לה, מדתנן בפרק השואל שטף נהר זיתיו ונתנן לתוך שדה חברו, יחלוקו, ואוקימנא בגמרא שנעקרו בגושיהן.... אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי דתניא סתם כיצד יודע אם יכול לחיות אם לאו חופר גומא בארץ ונטעו בה אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב."

להלכה

כיצד נפסק להלכה? נחלקו האחרונים:

א. **החיד"א** (ברכי יוסף יו"ד רצד, יט) **ובשו"ת מטה אהרן** (ב, עה) נקטו, שכיוון שהרשב"א הסתפק ולא הכריע, יש להחמיר, ומשום כך גם עץ שעברו עליו שלוש שנות ערלה, אין די שיוכל לחיות מספר ימים בודדים מגוש האדמה שעבר עימו, אלא עליו לחיות ממנו שלוש שנים. עוד הוסיף **בתשובה מאהבה** (ג, תב), שגם בחוץ לארץ יש להחמיר, שהרי הרשב"א דן באילן שבחוץ לארץ. וזאת בניגוד לשו"ת **שיבת ציון** (ס' מט) שכתב שמדובר בספק, ולכן ספק ערלה בחוץ לארץ לקולא.

כדבריהם פסק גם **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ יו"ד א, קפה) שהוסיף ראייה להבנה זו מפסק השולחן ערוך, שהנטע עץ כדי לעשותו גדר, אם לאחר מכן התחרט ורוצה אותו לפירותיו, עליו להתחיל מעתה והלאה למנות שנות ערלה, כיוון שזו מעין נטיעה חדשה. אם כן הוא הדין באילן שנעקר, שאם אינו יכול לחיות מגוש האדמה המקורי, הרי זו נחשבת נטיעה חדשה. ובלשונו:

"חזינן דדין ערלה תליא בכל השלש שנים, דאף שבשעת הנטיעה לא נתחייבה בערלה, כגון נטע לסייג ולקורות, מתחייב

אחר כך בכל שלוש השנים דשייך בהו דין ערלה. ואם כן, מסתבר גם בגושין שאם אין יכול לחיות מהגושים רק איזה ימים יתחייב בערלה כשיגמר זמן חיותו מהגושים שהיו פוטרים אותו, כיוון שעתה אינו חי מהפטור אלא ממקום החדש שמחייבו בערלה, ואף שנשרש גם במקום החדש בעת הפטור אינו פטור, כיוון שכל השלוש שנים מתחייב בערלה."

ב. **הרב קוק** (משפט כהן ס' ח) **והרב עוזיאל** (שם) חלקו ונקטו שמעיקר הדין, אם האילן עבר שנות ערלה, מספיק שיוכל לחיות כשבועיים בזכות גוש האדמה כדי שלא ימנו שוב שנות ערלה. למרות זאת, במקום האפשר, יש לחוש לדעת האוסרים ולעקור את העץ רק כאשר יש בגושו מספיק אדמה שתחיה אותו לשלוש שנים.

טעם פסיקה זו, שגם אם הרשב"א נשאר בספק, הרי שאר הראשונים שלא הזכירו שעל העץ לחיות שלוש שנים, בוודאי חולקים, וסוברים שעליו לחיות ימים בודדים, שכן היה עליהם להזכיר נקודה זו. כמו כן, לא ברור שהרשב"א בעקבות התוספתא טען שצריך לחכות שלוש שנים, אלא שעולה ממנה שיש חסרון ידיעה האם האילן יכול להתקיים, ובתוספתא מובאת הדרך לבדיקה (מעבר לגרסאות השונות בתוספתא). עם זאת, בגלל שאין הדברים מבוררים ומדובר בספק דאורייתא, יש להחמיר. ובלשון הרב קוק:

"ולדינא נראה לי ברור, שאם דלכתחילה ראוי לחוש לדברי המחמירים, מפני הפקפוקים שכתבו האחרונים, אבל אין למחות כלל בידי הנוהגים היתר משנת השתילה הראשונה, אם הבקאים אומרים שיכול השתיל לחיות בשיעור הזמן שבין העקירה של העציץ ממקומו עד אחר שתילתו במקום החדש, והשתרשותו שמה אחרי הקליטה של שתי שבתות. וכדי הם הרא"ש והטור והשו"ע לסמוך עליהם, במה שלא פקפקו כלל על הבקאות שלנו, ולא חלקו בין עפר לסלע."

ג. **החזון איש** (ערלה ב, י) **והרב עובדיה** (יביע אומר י"ד י, לג) בגישה שלישית והמקילה סברו, שאין צורך להחמיר, וכאשר העץ יכול לחיות שבועיים באמצעות גושו, ניתן להעבירו בלי למנות שוב שנות ערלה. החזון איש ביסס את דבריו על הבנתו בדברי הרא"ש, שפסק בהחלטיות שדי בכך שהעץ יחיה ימים בודדים, ואם כן אין לדחות דברי הרא"ש הוודאיים מפני ספק הרשב"א.

בנוסף להבנת החזון איש, הרב עובדיה כדרכו הוסיף סברא נוספת להקל, ויצר 'ספק ספיקא'. למרות שהשולחן ערוך פסק שגם בזמן הזה 'ספק ערלה בארץ ישראל לחומרא', הביא שיש המבינים בדברי הרי"ף והרמב"ם שבזמן הזה ספק לקולא (בגלל שקדושת הארץ בטלה או כי רוב עם ישראל לא בארצו). ואם כן בנוסף לדברי הרא"ש, ייתכן שספק ערלה לקולא וניתן לצרף הקולא בספק הרשב"א.

אילן שלא יצא משנות ערלה

א. כאשר הרשב"א כתב שדי בימים בודדים, הוא ציין שהסיבה לכך היא שאותו העץ כבר יצא משנות ערלה, ואז די בקישור מועט לקרקע כדי להמשיך את מצב ההיתר. בעקבות כך נקט **הרב עוזיאל** (שם), שבמקרה בו העץ לא הגיע לשנות ערלה, חובה שגושו יוכל לקיים את העץ שלוש שנים (וכפשוט לשון הרשב"א).

ב. **הרב קוק** (משפט כהן ס' ח) חלק וסבר, שגם אילן שלא יצא משנות ערלה, אם הוא מתקיים בזכות גושו כשבועיים, ממשיכים למנות את שנות הערלה בהן הוא נמצא (וכך ביאר ברשב"א). בטעם הדבר נימק, שאם העיקר הוא שבזכות הגוש האילן ממשיך לחיות וניתן לראות את הנטיעה כממשיכה, איזו משמעות יש לשאלה אם עברו שנות הערלה אם לאו?!

עציץ נקוב

נקודה רלוונטית נוספת לענייננו, בה נחלקו הראשונים בעקבות מחלוקת בהבנת הירושלמי (ערלה א, ב) היא, האם מונים שנות ערלה לגוש אדמה העטוף בשקית ניילון וכדומה, דבר המנתק בינו לבין הקרקע. הירושלמי כותב בתחילה, שהנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ולאחר מכן מביא את דברי רבי יונה האומר "כלי חרס עומד בפני שרשים":

א. **הרמב"ם** (מעשר שני י, ח) הבין, שיש מחלוקת עקרונית בין תנא קמא לרבי יונה. רבי יונה סובר, ששאלת החיוב של עץ בערלה, תלויה בשאלה האם השורשים יכולים לינוק דרך הקרקע, והתייחס לכלי חרס. תנא קמא, שהלכה כמותו, חולק וסובר שהעציץ עצמו נחשב כקרקע, ולכן לא משנה מאיזה חומר עשוי העציץ והאם העץ ינוק דרכו - אותו עץ חייב בערלה.

ב. **הרא"ש** (ערלה א, ב. כלל ב, ד) חלק וסבר, שמוסכם שרק אם העץ יכול לינוק מהקרקע דרך דופני העציץ הוא חייב בערלה, אלא שנחלקו האם עץ יכול לינוק דרך כלי חרס. לדעת תנא קמא שהלכה כמותו העץ יכול, ואילו לדעת רבי יונה אין באפשרותו. משום כך, בניגוד לכלי העשוי מעץ, כלי העשוי מחרס לא צריך להיות בעל נקבים כדי שהעץ הגדל בו יתחייב בערלה. ובלשונו:

"הנוטע ברשות הרבים, והעובד כוכבים שנטע, והגזלן שנטע והנוטע בספינה, והעולה מאליו חייב בערלה: הנוטע בספינה, אף על פי שאינה נקובה אם היא של חרס, ומפרש בירושלמי, לפי שאין כלי חרס עומד בפני השורשים והן מפעפעים דרך החרס ויונקים מן הקרקע. אבל של עץ בעי נקיבה."

ג. **הר"ש** (ערלה א, ב) בגישה שלישית העלה אפשרות כהבנת הרא"ש, שהמחלוקת היא האם העץ מסוגל לינוק דרך העציץ, אלא שחלק וסבר שהלכה כרבי יונה, והוא אומר את דבריו בלשון תמיהה. דהיינו, וכי עץ יכול לינוק דרך כלי חרס? דודאי שלא, ולכן הוא לא מתחייב בערלה. זאת בניגוד לכלי העשוי מעץ, שכאשר הוא יבש, קל לשורשים לינוק דרכו.

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רצד, כו) כדעת הרמב"ם, ומשום כך גם אם העציץ נמצא בתוך שקית פלסטיק ללא חורים ושתלו אותו באדמה לאחר מכן ללא השקית, אין צורך למנות שוב שנות ערלה. עם זאת בפועל, מחשש לדעות החולקות, מקובל להורות לעשות חורים בגודל של כ-2.5 סנטימטרים בשקית הפלסטיק, דרכם יעברו השורשים. כמו כן, כאשר מעבירים את העציץ ברכב, משתדלים שיהיו בקרקעית הרכב נקבים, וכך שרק אוויר יפריד בין שקית האוויר לקרקע.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו!...